

Біблія і людська свідомість: між духовною істинністю, ризиком маніпулятивного тлумачення і зомбування

Єпископ Віктор Бедь
доктор богословських наук, доктор юридичних наук,
професор, академік
Карпатський університет імені Августина Волошина
Ужгородська українська богословська академія

м. Ужгород, 27 червня 2025 р.

✓ Слово, що торкається свідомості

Священне Писання — Біблія — є одним із найвпливовіших духовних і культурно-цивілізаційних текстів в історії людства. Воно формувало народи й держави, визначало моральні засади, правові системи та внутрішній духовний світ мільйонів віруючих упродовж тисячоліть.

Проте ця ж книга була й залишається не лише джерелом духовної істини, одкровення й натхнення, а інколи — залежно від того, в чії руки потрапляє і з якою метою використовується — може стати інструментом психологічного тиску, маніпуляції, навіювання страху, провини, підпорядкування, аж до духовної залежності або навіть зазомбованості. Водночас саме з неї можуть черпатись духовна свобода, надія, любов і відродження.

У добу жорстокої, антилюдської та аморальної військової агресії Російської Федерації проти України, що супроводжується масштабною гібридною інформаційною війною, включно з маніпулятивним використанням релігійних інституцій, а також на тлі масової секуляризації (зменшення впливу релігії на особисте й суспільне життя), психологічних маніпуляцій і релятивізму (відносності істини та моралі), ми покликані — особливо як богослови, пастирі та вчителі Церкви — з максимальною відповідальністю й богословською розсудливістю осмислювати, яким чином і в яких формах Біблія впливає на людську свідомість і підсвідомість, де проходить межа між справжньою духовною дією Святого Духа, освяченою розумністю, і небезпечною маніпулятивною експлуатацією Слова Божого.

✓ Біблія як джерело духовної істини

➤ Слово, натхненне Богом

Святий апостол Павло стверджує:

❖ *«Усе Писання Богом надхнене, і корисне до навчання, до докору, до направи, до виховання в праведності» (2 Тим. 3:16).*

Цим засвідчується, що Біблія — не плід людського домислу чи філософських роздумів, а дар Божого Одкровення, благодатно натхнений Духом Святим. Її дія на свідомість

людини — це дія Істини, яка просвічує розум, наворачтає серце, очищує сумління та веде до оновлення свідомості й усього буття.

Священне Писання виконує роль дзеркала душі (Як. 1:23–25): воно відкриває внутрішній стан людини, оголює моральні рани, але не для того, щоб засудити, принизити чи зламати, а щоб привести до покаяння, зцілення і спасіння. Слово Боже не карає — воно лікує; не звинувачує — а вказує шлях до правди, духовної свободи та вічного життя безсмертної душі людини.

➤ **Вплив через символ і притчу**

Священне Писання звертається не лише до одухотвореного й раціонального мислення, а й до глибинної символіки, яка діє на рівні підсвідомості — через образи, притчі, метафори, пророчі видіння та апокаліптичні одкровення. Саме завдяки цій символічно-духовній мові Біблія здатна не лише змінювати поведінку людини, а й перетворювати її внутрішню ідентичність, духовну самосвідомість, спосіб сприйняття себе, ближнього і Бога.

Однак у цьому багатстві духовного змісту криється й ризик подвійного тлумачення — коли священний символ, замість того щоб вести до просвітлення, стає знаряддям тотального чи прихованого контролю, психологічного тиску, або навіть духовної маніпуляції. Символ, покликаний підносити людину до істини, в руках недобросовісного тлумача може стати засобом подавлення вільної волі, критичної свідомості, внутрішньої свободи.

Замість духовного прозріння — нав'язування інтерпретації; замість особистої зустрічі зі Словом Божим — підпорядкування чужій волі, що прикривається псевдоавторитетом нібито «істинного» тлумачення, але в дійсності може служити егоїстичним, політичним чи гріховно-владним цілям, які не мають нічого спільного з Божою правдою, любов'ю й боговгодністю. Це і є небезпека духовної маніпуляції — аж до стану внутрішнього закабалення, або навіть, у крайніх випадках, релігійного зазомбування.

✓ **Використання Біблії як інструменту впливу в питаннях державного управління: історичні і сучасні приклади**

➤ **Держава, влада і Церква**

Упродовж століть Біблія неодноразово та недобросовісно використовувалась на державно-церковному рівні як інструмент впливу і маніпуляції:

- легітимації монархії або тиранії (на основі Рим. 13:1: «...бо немає влади, як не від Бога...») — цей уривок нерідко використовується як виправдання будь-якої влади, включно з тиранічною, хоча в самому Писанні чітко вказано: «Бога повинно слухатися більше, як людей!» (Дії 5:29), а влада, що чинить несправедливість і діє супроти Божої правди (Іс. 10:1–2; Дан. 3:17–18; Об'явл. 13:7–8), втрачає своє божественне виправдання і не може вимагати покори;
- виправдання війн — зокрема, посиланням на Старозавітні оповіді про «божественні завоювання», або пізніше — на хрестові походи й так звані «священні війни»; водночас Новий Заповіт однозначно засвідчує: Ісус Христос не кликав до збройної боротьби, а благословляв миротворців (Мт. 5:9), засуджував насильство (Мт. 26:52), і

навчав любити навіть ворогів (Мт. 5:44), тож жодне насильство чи агресія не можуть прикриватися Божим Ім'ям чи Писанням;

- переслідування інакодумців та політичних супротивників, з опорою на фрагменти про «єретиків», «лжевчителів» і «анафемування» — у той час як Євангеліє та апостольські послання однозначно вимагають відокремлювати гріх від грішника, застерігають від осуду (Мт. 7:1), і закликають навертати лагідно, в любові та істині (Гал. 6:1; 2 Тим. 2:24–26), а не переслідувати чи таврувати. Більше того, в самому Писанні викрито зловживання владою під прикриттям "релігійної ревності" — як, наприклад, у випадку зі змовою первосвящеників і старших проти Ісуса Христа, коли вони шукали привід, щоби Його вбити (Мт. 26:3–4).

Йдеться, однак, не про провину Біблії як такої — адже Слово Боже є істинним і незмінним — а про недобросовісне або безграмотне викривлення її змісту, вибіркове або буквальне тлумачення, яке в різні історичні епохи використовувалося — і використовується сьогодні (зокрема в Російській Федерації) — як інструмент соціального контролю, державного управління та політичної маніпуляції над людською свідомістю і підсвідомістю.

Це трапляється тоді, коли Святе Писання використовують не для поширення істинної духовності, спасіння душ і утвердження правди Божої, а з метою зміцнення світської влади, виправдання насильства, придушення волі та нав'язування політичної або ідеологічної доктрини — як, наприклад, єретичної й антилюдської ідеології так званого «русского міра». У таких випадках відбувається свідоме підміщення богонатхненного сенсу Святого Писання утилітарним тлумаченням, вигідним для земної влади, політичних угруповань або тоталітарних державно-церковних структур у разі їх зрощення чи переплетіння — що є формою духовної узурпації й святотатства.

➤ Маніпуляція через страх і провину

У багатьох випадках уривки зі Святого Писання, що стосуються пекла, вічної кари, гріховності та суду Божого, використовувалися недобросовісними тлумачами — як церковними, так і світськими, — як інструмент залякування. У руках маніпулятора такі тексти не просвічують совість і не ведуть до покаяння, а блокують критичне мислення, формуючи залежність не від Бога, а від інтерпретатора-маніпулятора — чи то проповідника, лідера, харизматичного гуру, чи тоталітарної секти або навіть державного режиму, що прикривається релігійною риторикою.

Такі маніпулятори, прикриваючись мовою віри й авторитетом Святого Письма, використовують релігію не для спасіння душ, а для досягнення політичних, ідеологічних, фінансових, психологічно-емоційних або навіть сексуальних цілей. Усе це є зловживанням вірою, яке несе згубні наслідки як для особи, так і для церковного життя.

Проблема полягає в тому, що страх і вина, якщо вони не врівноважені досвідом Божої любові, милості й благодаті, не ведуть до справжнього покаяння, а породжують духовний параліч, втрату вільної волі, розсудливості, внутрішньої гідності, а іноді — навіть віри в Боже милосердя. Людина починає не жити з Богом у любові, а жити у страху перед осудом, боячись не гріха, а гніву «бога-карача» — образу, який не має нічого спільного з Істинним Богом, Який є Любов.

❖ «Хто не любить, той Бога не пізнав, бо Бог є любов!» (1 Ів. 4:8).

✓ Психологічний і підсвідомий вимір впливу Біблії

➤ Архетипи і внутрішній резонанс

За Карлом Густавом Юнгом (1875–1961), швейцарським психіатром і психоаналітиком, багато біблійних образів — це архетипи, що живуть у глибинних шарах людської психіки. Образи Батька (Отця), Спасителя, Змія, Потопу, Суду чи Пекла викликають не лише роздуми, а й емоційний резонанс, часто — глибоко підсвідомий.

Ці архетипи можуть слугувати джерелом духовного зростання, морального очищення та екзистенційного пробудження (глибокого усвідомлення сенсу життя і смерті). Але водночас вони здатні стати ґрунтом для ірраціональних (нелогічних, надмірних) страхів, тривожних проєкцій, месіанських або апокаліптичних комплексів — особливо у вразливих осіб або в умовах зовнішнього маніпулятивного впливу.

Якщо ж певний недобросовісний або внутрішньо вражений (духовно чи психічно) інтерпретатор або маніпулятор — незалежно від своїх мотивів чи психологічних порушень — використовує біблійні образи як інструмент впливу на свідомість і підсвідомість окремих осіб чи цілих соціальних груп, особливо безконтрольно, без духовного розрізнення та богословської відповідальності, **це може призвести до:**

- формування релігійного фанатизму або навіть психозу;
- зазомбування людини;
- втрати здатності до самостійного мислення;
- підміни живої віри — нав'язаним страхом або ритуалізованою залежністю;
- руйнування особистісної ідентичності та цілісності особи;
- виникнення новітніх культів або псевдорелігійних рухів, що послуговуються біблійною мовою, але не мають жодного відношення до істинного християнства.

Усе це — тривожні наслідки викривленого використання біблійних архетипів без духовної відповідальності, належної богословської освіти, живого церковного досвіду, істинної віри, знання справжнього передання та розумного богословського розсудження.

➤ **Парадокс віри і волі**

Підсвідоме прийняття авторитету Святого Письма іноді вступає у внутрішній конфлікт із особистою свободою. Людина щиро прагне вірити, прагне правди й спасіння, але одночасно боїться осуду, пекла, покарання за гріх, і постійно відчуває провину. Така внутрішня напруга, якщо не розв'язується в душі Євангельської любові, милосердя і довіри до Бога, породжує релігійний невроз — стан, у якому віра перетворюється не на джерело життя, а на причину тривоги, страху й внутрішнього паралічу.

Це трапляється тоді, коли віра не зростає в істині й любові, а залишається в межах маніпулятивного релігійного страху та зовнішнього нав'язування, що подається під виглядом істини, але насправді не має нічого спільного ні з духом Біблії, ні з її одухотвореним змістом, ні з живою вірою, ні з Євангельськими Заповідями Божими.

❖ *«щоб були ми правдомовні в любові» (Еф. 4:15).*

Істинна віра народжується у свободі — з любові до Бога, а не зі страху перед покаранням.

❖ *«Страху немає в любові, але досконала любов проганяє страх геть» (1 Ів. 4:18).*

✓ **Маніпулятивне тлумачення положень Біблії: звідки виникає?**

➤ **Фарисейська логіка**

Ісус Христос ясно вказував на небезпеку фарисейської підміни Божого Слова людськими переданнями, коли говорив:

❖ *«порушуючи Боже Слово вашим переданням, що його ви самі встановили» (Мар. 7:13).*

Маніпуляція починається там, де буква витісняє дух, де форма стає важливішою за зміст, а релігійна традиція — вищою за живе Боже Одкровення. Саме така фарисейська логіка, побудована на зовнішньому дотриманні правил і людських приписів, але позбавлена милосердя, істини та любові, стає підґрунтям маніпулятивного тлумачення Біблії.

Коли недобропорядне, неосвічене, забобонне або духовно нерозрізливе тлумачення біблійного тексту подається як нібито Божественна істина, відбувається духовна підміна — спотворення правдивого сенсу Слова Божого. У таких випадках маємо справу не з істинним духовним наставництвом і пастирським проводом, а з псевдонаставництвом і псевдопастирством, які перетворюються не на шлях до свободи у Христі, а на моральний тиск, психологічний примус, обман і маніпуляцію — там, де авторитет служить не для служіння, а для влади, контролю та домінування.

➤ **Приватне тлумачення Біблії без духовного розрізнення**

Святий апостол Петро застерігає:

❖ *«жодне пророцтво в Писанні від власного вияснення не залежить» (2 Петр. 1:20).*

Ці слова звернені до всіх, хто намагається тлумачити Святе Писання без належної духовної підготовки, без участі в живому переданні Церкви й без відповідальності перед Богом і людьми. Коли людина — без духовного досвіду, богословської освіти, належного загальноосвітнього рівня, моральної порядності, здатності до критичного мислення і любові до ближнього — береться трактувати біблійні тексти, особливо ті, що стосуються тем смерті, вічності, Суду Божого, апокаліпсису, — це створює реальну небезпеку духовної маніпуляції.

Навіть ненавмисне тлумачення без розрізнення може призвести до внутрішніх деформацій у сприйнятті Бога, у формуванні страху, залежності, тривоги чи фальшивого релігійного ентузіазму. А у випадку свідомої маніпуляції — наслідки можуть бути важкими, непередбачуваними й духовно руйнівними, як для окремих осіб, так і для цілих спільнот. Бо тоді людське слово підміняє Боже, і тлумач стає не служителем істини, а джерелом обману, хоч і в релігійній формі.

✓ Межа між духовним впливом і маніпуляцією свідомістю і підсвідомістю

➤ Позитивний вплив Слова Божого

Справжня дія Святого Письма, коли його сприймають у світлі Святого Духа, в любові та істині, веде до внутрішнього оновлення особистості, зростання у свободі, відповідальності та святості. Такий позитивний духовний вплив проявляється у:

- формуванні совісті — як здатності розпізнавати добро і зло у світлі Божої правди;
- покайні — щирому усвідомленні власної гріховності й прагненні до оновлення в Христі;
- духовному просвітленні — відкритті глибшого розуміння буття, сенсу життя й присутності Бога;
- духовному зціленні — звільненні від внутрішніх душевних ран, страхів, образ і духовних травм;
- мотивації до добра — народженні в серці любові, співчуття, милосердя та відповідальності.

Це — ознаки того, що дія Слова Божого відбувається не через примус чи зовнішній страх, а через благодатну силу Істини, яка звільняє людину й підносить її до Бога.

✓ Маніпуляція біблійністю починається тоді, коли:

- віра не проповідується в дусі свободи, а нав'язується через страх, примус або авторитарну вимогу покорі;
- людина втрачає свободу внутрішнього пошуку — не може мислити, ставити запитання, сумніватися, критично оцінювати дійсність і зростати у пізнанні правди, що унеможлиблює справжнє прийняття істини;
- авторитет біблійного тексту використовується не для духовного просвітлення, одухотворення й спасіння, а як засіб підкорення, маніпуляції свідомістю та підсвідомістю, придушення волі, перетворюючи Слово на інструмент релігійного контролю, а не благодатної дії Святого Духа.

✓ Висновки: до істини — через свободу, розумність і любов, а не через страх і підкорення

Біблія — це Слово Живого Бога.

❖ *«Бо Боже Слово живе та діяльне» (Євр. 4:12).*

Тож Слово Боже, будучи живим і діяльним, не повинно ставати зброєю в руках тих, хто прагне панувати над людською свідомістю, підсвідомістю чи волею. Істинна дія Святого Письма — це визволення від гріха і провини, від страху, духовного рабства, самообману, зомбування та втрати розуму.

Там, де починається маніпуляція людською свідомістю, підсвідомістю та волею, — там закінчується істинна проповідь, згасає дія Святого Духа, втрачається правильне розуміння й

одухотворення Божественного Слова. Бо Біблія дана не для поневолення, а для спасіння, не для підкорення, а для просвітлення, не для контролю, а для любові.

Отже, виклик і потреба нашого часу — не просто читати Біблію, а читати її в Дусі Святому, з духовною уважністю, освіченістю та богословським розумінням; у світлі істини, з розрізненням, розумністю, свободою та відповідальністю — перед Богом, ближніми та власною совістю. Сприймати Слово Боже потрібно з любов'ю до людини, а не з жадобою її підкорити, поневолити, залякати чи використати. Бо все, що походить від страху, примусу, духовної дезорієнтації та зомбування, не має нічого спільного з істинною вірою, Христовою любов'ю і правдивим розумінням Святого Писання — Біблії.

✓ **Список використаних джерел**

1. Біблія / пер. митр. Іларіона Огієнка. — Київ: ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2023. — 1408 с.
2. Юнг, К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк. — Львів: Астролябія, 2018. — 608 с.